УДК 14 Вујић В.
14:929 Вујић В.

Владимир Димитријевић
Чачак – Србија
e-mail: vladimirdimitrijevic.com@gmail. com

УЛОГА ВЛАДИМИРА ВУЈИЋА У ОБЛИКОВАЊУ ИДЕОЛОГИЈЕ СВЕТОСАВЉА

Апстракт: *Рад се бави формирањем културолошке идеологије „светосавља као православља српског стила и искуства“ (еп. Николај Велимировић) тридесетих година 20. века и улогом философа и књижевног критичара Владимира Вујића у том подухвату.*

Кључне речи: *светосавље, просвећеност, доситејевштина, псеудоморфоза.*

О Вујићу

Владимир Вујић, философ, књижевни критичар и преводилац, био је један од најзначајнијих мислилаца неохуманистичког правца у нас између два светска рата, ништа мање угледан и утицајан него Милош Н. Ђурић, Ксенија Атанасијевић или Владимир Дворниковић. За време Другог светског рата нашао се на позицијама колаборациониста окупљених око Владе националног спаса Милана Недића (прво у Министарству просвете, а затим у Националној служби за запошљавање), због чега је 1944. побегао из Београда, да би, после странствовања по избегличким логорима у Италији и Немачкој, умро као „расељено лице“ у Рио де Женеиру 1951. године.[1]

1 О њему у Српском биографском речнику стоји белешка: „Вујић, Владимир (Нови Сад, 1886 – Бразил, ?) професор, књижевни критичар, преводилац. Гимназију и студије филозофије и математике завршио је у Београду. Учествовао је у ратовима од 1912. до 1918. Са српском војском прешао је Албанију. Био је суплент гимназије у Скопљу. Након положеног професорског испита (1923) био је профеосор у београдским гимназијама (1928–1935). У Гимназији у Сремским Карловцима предавао је филозофију, математику и немачки језик. Писао је филозофске студије, чланке из области естетике, историје и теорије књижевности, приказе и критике, преводио с немачког. Сарађивао у *Виделу* (1906), *Новом времену* (1910–1911), крфском *Забавнику* (1918), *Српском књижевном гласнику* (1921–1926, 1929), *Просветном Гласнику* (1922, 1924), *Летопису Матице српске* (1926, 1928–1929), *Мисли* (1926), *Новим видицима* (1928), *Вољи* (1928), *Времену* (1928–1933, 1939–1940), *Друштвеној обнови* (1929), *Les nouvelles Yugoslaves* (1929), *Народној одбрани* (1928–1933), *Правди* (1931–1935), *Народној просвети* (1932–1933), *Светосављу* (1931–1934), *Учитељу* (1934–1935, 1939–1940), *Идејама* (1935), *Нашој смотри* (1935–1936), *Политици* (1936), *Уметничком прегледу* (1937–1938), *XX веку* (1938), *Обнови* (1942–1944) и *Српском народу* (1942–1944). За време Другог светског рата (1941–1944) сарађивао је у Српској књижевној задрузи и на Радио Београду. Уређивао је *Народну одбрану* (1931). У Влади Милана Недића био је начелник Министарства просвете и вере и врховни инспектор Националне службе за обнову Србије (1943). Са супругом Бојаном, сином Павлом и ћерком Иванком емигрирао је 1944. и био у савезничким логорима у Форлију и Еболију у Италији, где је држао предавања. Затим је отишао у Бразил, где је провео остатак живота. У студијама математике помагао му је Михаило Петровић

Почевши као следбеник Анрија Бергсона и Виљема Џејмса, Вујић је, крајем двадесетих година прошлог века, заузео позицију хришћанског мислиоца, што је била последица сусрета са личношћу и делом епископа охридског и жичког Николаја (Велимировића).[2] Почетком тридесетих година 20. века, он интензивно учествује у изградњи идеологије светосавља, што је и тема овог рада.

Расправа о светосављу

Идеологија „светосавља“ јавља се између два светска рата. Она је била покушај да се одговори на српску идентитетску кризу у вишенационалној Југославији.[3] Пошто

Алас. У почетку је прихватао феноменологију свог учитеља као идеал науке, касније се окреће прагматизму. Представник је ’новог хуманизма’, близак Милошу Н. Ђурићу и Владимиру Дворниковићу. У књизи *Спутана и ослобођена мисао* описао је свој мисаони пут који је формирао на основу филозофије Бергсона, Виљема Џејмса, Фердинанда Шилера и Божидара Ковачевића. У књизи *Нови хуманизам*, написаној са Првошем Сланкаменцем, залагао се за ’обртање вредности’ у свим областима културе, одбацујући интелектуализам у име интуитивне уметности живота. Допринео је афирмацији филозофске мисли Божидара Кнежевића, свог гимназијског професора. Прерадио је и сажео Кнежевићеве двотомне *Принципе историје*, и издао их као *Закон реда у историји* (Београд, 1920), уз значајну студију о аутору. Један је од најзначајнијих критичара и полемичара у међуратној српској књижевности, идеолог књижевне деснице, противник Јована Скерлића. Противник је авангарде која је, по њему, само нестваралачка копија појава присутних у страним књижевностима, враћање на старо и рационалистичком погледу на књижевни развој. Залагао се за књижевност која би била ослобођена рационализма и изражавала аутохтону словенску мисао. Редиговао је *Лимунацију у селу* Стевана Сремца.“ (Вујић, Владимир, *Српски биографски речник*, В–Г, Матица српска, Нови Сад, 353–354)

2 О овом обрату Вујићевом видети у: Димитријевић 2014, 24–31.

3 По Петру Пијановићу, криза српског културног идентитета у Краљевини Југославији била је, пре свега и изнад свега, последица деловања „аутоколонијалног духа“ – „који се огледа у добровољном одрицању од свога и својих вредности, те у здушном прихватању нечег (туђег) што није изворно и веродостојно.“ (Пијановић 2012, 26) Доситеј Обрадовић је, крајем 18. и почетком 19. века, писао, као у писму Харалампију, за „браћу Србље“ без обзира на „закон“, то јест вероисповест, и знао да су сви штокавци Срби. Пијановић га цитира: „Срби се по различитим краљевствима и по провинцијам различито и називљу: по Србији Србијанци..., по Босни Бошњаци, по Далмацији Далматинци, по Херцеговини Херцеговци, и по Црној Гори Црногорци. Свуда једнако говоре, совршено се и јасно разумевају, развје што се мало у провинциалном изоглашенију распознају и по гди кое речи које су у Турској од Турака, а у Приморју од Талијана приобикнули“ (*Исто*, 244). То је знао и Вук Караџић када је писао програмски текст „Срби сви и свуда“. То је знао и Бранко Радичевић: његово Коло у „Ђачком растанку“ било је свесрпско: „Хрваћане, не од лане, одувек си ти без мане“ не односи се на Хрвата из Загорја, него на Србина из Хрватске. Па шта се онда десило? Како је било могуће оно о чему Пијановић пише као о одустајању од српске идеје које је и пре и за време Првог светског рата прихватање југословенства као пута без ваљане алтернативе? Они који су идеју југословенства из културног утопизма претворили у политички активизам били су најугледнији наши културни посленици на почетку 20. века: Јован Скрелић, Јован Цвијић, Александар Белић, Слободан Јовановић, Богдан Поповић, итд. По Пијановићу, један од кључних узрока њихове „прегрејаности“ југословенством био је дух неопросветитељства близак српској грађанској интелигенцији. А тај дух је, опет по Пијановићу, занемаривао значај вере и на њој заснованог предања у обликовању српског националног бића. Идеја Срба, Хрвата и Словенаца као једног „троименог“ народа била је утопијска и мегаломанска, а елита ју је, још у периоду пре 1914, наметнула Карађорђевићима, а нарочито амбициозном престолонаследнику Александру. Српска елита, по Пијановићу, хрлила је да утопи свој народ у широку реку југословенства, док су Хрвати, од самог почетка, гајили неповерење према „троимености“. По Пијановићу, док се српска елита исцрпљивала у утопизму, хрватска је, подозрива према Србима и

српски народ није формиран као класичне западноевропске нације, окретање лику и делу Светог Саве био је повратак архетипским основама вековног народног трајања.[4]

Југославији, радила на остварењу хрватске идеје, чији је циљ био самостална национална држава. Између два светска рата, Хрвати су се мобилисали око србофобије и жеље да створе независну државу, а Срби су се исцрпљивали у класним сукобима који ће водити грађанском рату 1941–1945. Бранко Лазаревић, књижевни критичар и предратни дипломата, који је и сам дао доприноса нашим југословесним заблудама, касније се вајкао: „Четрдесет и девет процената становништва, српског и православног порекла, нису били хегемонија него целисходност. Србија Петра Првог, Скерлића, Цвијића, Путника, Пашића, Протића, Слободана Јовановића, Богдана Поповића, Михаила Петровића, тако привлачна за све Југословене од 1903. до 1918, представљала је само хегемонију броја, снаге, организације, конструкције, добре војске, добре просвете, добре демократије. Ако је хегемонија, просто јој било! Али то није била хегемонија, него само 'хегемонија'" (*Исто*, 39).

Скерлић је свакако парадигматични лик раног југословенства. Био је радикалан у својим просветитељским схватањима (веровање у то да ће људи, чим буду школовани, постати добри; а људи често нису зли зато што не знају, него не знају зато што су зли). Сматрао је да је главна препрека јужнословенском братству религиозност, која је, по њему, сасвим застарела и непотребна. Патријархална култура и морал су мртви и непотреби: сад је наступило ново доба. Срби, Хрвати и Словенци корачају једним кораком у светлу будућности човечанства, које ће успоставити светски мир и европска демократска федерација. Скерлић је тврдио да се Срби (као и остали) морају потпуно уклопити у западну културу, или ће, као Индијанаци у Америци, нестати са лица земље. Утицајан какав је био, Скерлић је обликовао многе младе умове. Они су кренули ка југословенству, верујући да је ту једини спас. Пијановић о улози наше интелигенције у развоју идеје која нас је лишила сопственог идентитског ослонаца каже: „Током прве четири деценије 20. века српска културна елита учинила је што је могла да српску идеју преобрази у југословенску и да Срби своју националну и државну судбину не траже више у Србији него у Југославији. […] Занемарена свест о државном континуитету и духовном наслеђу, запостављене моралне и културне вредности из традиције умањиле су национални осећај у српском народу и пре Другог светског рата. После рата тај процес још изразитије тече кроз идеологију која национално замењује класним, а српско лице југословенским наличјем" (*Исто*, 38). Владимир Вујић је био југословенски оријентисан и као сарадник *Народне одбране*, али и као мислилац током двадесетих година прошлог века. Веровао је да народи Југославије (укључујући и Бугаре) припадају истом културном кругу. Ипак, пришавши православном хришћанству, сматрао је да оријентација римокатолика према Ватикану и папству, као једној од „интернационала", није добра за стварање заједничке државе. Остајући југословенски оријентисан у државотворном смислу, културно се он ипак углавном окреће Српству.

4 Савремени мислилац Богдан Златић, у свом огледу *Мисија Цркве у време апостасије*, пише о кризи која је изазвала појаву идеје светосавља као одговора на изазове западног секуларизма: „Срби су од народа узрасли до нације у време непостојања државе и окупације свог државног простора. Захваљујући својој православној Цркви Срби су и без институција световности (државних институција и институција друштвености) од етничке заједнице постали заветна заједница. Српска нација је постала Нови Савез српскога народа са Васкрслим Христом, односно верујући народ окупљен око Цркве Христове. Дакле, да би и без сопствене државе од народа постали нација Србима је била довољна духовна заједница – Црква. У условима окупације једино 'српско друштво' и једина 'институција друштвености' била је Црква. Упркос одсуства институција друштвености, које су се развијале на европском западу под таласима реформације и ударима контрареформације, Србима је за одржање историјског континуитета била довољна духовна заједница. Звучи банално, али казује највише: државно питање српског народа јесте демократско питање, али је српско национално питање заправо црквено питање. Расап српског друштва и отпадање Срба од српске нације непосредне су последице отпадања српског народа од Цркве и Бога. Због специфичног порекла српске нације безбожништво у српском народу доводи до осипања историјске свести, а самим тим и до осипања националног бића народа Срба. Секуларне институције друштвености европског запада (институције друштава која су у 'кризи'!)

могле су доживети пријем једино код малог броја просвећених српских интелектуалаца и српске елите која је имала непосредне контакте са овим светом. Прихватање ових институција (институција кризе!) од наше просвећене елите подразумевало је њихово одрицање од Цркве (’Зато ево моје мњениje и совјет: боље је много једну паметну и полезну књигу с коликим му драго трошком дати да се на наш језик преведе и наштампа, него дванаест звонара сазидати и у све њи` велика звона повешати; зрно памети неће се деци нашој придодати ако ћеду им до века звона лупати... Књиге, браћо моја, књиге, а не звона и прапорце!’ Доситеј Обрадовић, *Совјети здравога разума*). Тек са почетком стварања и развијања српске државе почиње знатније уношење институција друштвености које стижу из Европе. Од тада се српски народ суочава са једном те истом дилемом: аутентична заједница или увезени облици институција друштвености. У супротности Растковог бекства у манастир и Доситејевог бекства из манастира одвија се сва наша историја (Синђел Јован Рапајић, *За истином*, Београд, 1994, 39). Распетима између турске окупације и папског прозелитизма, Србима је заједницу највише уздрмала идеологија просвећености. Наиме, турчење и католичење за заветну заједницу значе прекид њеног континуитета, односно или почетак стварања нове нације, или преливање у корпус неке друге нације. Етос саме заједнице православних није могао бити уздрман правним нормама османског окупатора или друштвеним нормама средњоевропског римокатолицизма – те норме су биле ’туђинске’ и Срби су имали отпор према њима. Етос заједнице православних највише је могао бити угрожен оном идеологијом и културом која се на западу развила у отпору према папској јереси, тј. на основу непрестаног тињања духовне кризе на западу. Уосталом, надолазећи секуларизам је могао изгледати као згодно разрешење тињајућег конфесионалног сукоба православних са папским прозелитизмом. Тај нови европски менталитет и нови начин живота преливали су се и утицали на српску заједницу, и то не само ону ’пречанску’, него и на српску заједницу у ’матици’ која је тек почела да се правно и политички ослобађа. Српској нацији као заветној заједници одлучујуће изазове тада не упућују толико ови нови менталитети и начини понашања, које иначе све више фаворизује европски оријентисана српска елита. На њих српска заједница одговара и успева да их интегрише у свој живот. Највећи изазов српској заједници чини покушај калемљења западних институција друштвености, које су иначе резултат особености западне кризе и њеног логичног развоја. На тај начин је српска нација стално довођена у ситуацију да одговара на непостојеће или лажне дилеме, а српска заједница довођена у кризу сталним покушајима да се претвори у друштво. Проблем је што се, заправо, тиме српска заједница растакала, а да се при томе нису стварале чак ни делотворне институције друштвености као одговор на кризу заједнице. Тиме су аутентично западни облици кризе, када су пројектовани у нашу средину, добили неслућено велике, оријашке размере. Због тога су се у народу све ’модерне’ институције увек препознавале као туђинске измишљотине, насупрот старим, добрим и ’застарелим’ домаћим обичајима. Заправо, током развоја нововековне српске државе долази до калемљења кризних институција друштвености запада. Ово калемљење не доводи до усвајања ових институција и стварања некаквог ’модерног’ српског друштва, него само до апостасије народа Срба од његове заветне заједнице. У стварности то изгледа овако: личност која је некада чинила добро из хришћанског осећања врлине насталог у заједници (из осећања насталог збивањем заједнице, а никада по познању друштвеног морала и социјалне норме!), бивајући лишена тог хришћанског осећања (поставши огољена јединка у друштву), претвара се у монструма који више не зна ни за Бога, ни за закон! Како ’модеран’ Србин није могао усвојити неко аутентично етичко начело, друштвену норму или морални закон (као аутентичне институције специфичне кризе његове заједнице), он се претворио у бестијалну индивидуу јер је у међувремену лишен осећање доброте. Он је губио своју ’источну’ веру, а да није усвајао ’западни’ закон. Остајао је без моралног осећања, а етику није примао. Постао је безбожник који је остао без заједнице, а како није могао да усвоји туђе институције кризе остао је и без друштва по узору на западно. Поврх свега, наши ’западњаци’ су ове западне институције кризе редовно покушавали да код нас увезу са великим закашњењем. Када би се нешто са Запада и појавило код нас, то је углавном било већ потпуно ’демоде’ у Европи, односно превазиђено и неупотребљиво и за сама друштва у којима је настајало. Наш аутентични примитивац западне оријентације скоро увек се дивио идејама које су већ давно представљале ’прљаву технологију мишљења’. Синђел Јован

Значајна улога Владимира Вујића у формирању међуратне идеологије „светосавља“ не може се оспорити. „Бергсоновац“ и „шпенглеровац“, поставши хришћанин, одмах се укључује у саздавање новог читања српске историје и изградњу идеолошке алтернативе европоцентричном рационализму и марксистичком револуционарном хилијазму.

Али, шта је светосавље? Ова кованица се појавила као наслов часописа студената Богословског факултета Универзитета у Београду, који је почео да излази 1932. године. У предговору за књигу Јустина Поповића *Светосавље као философија живота*, један од инспиратора ове идеологије, епископ Николај Велимировић, после Другог светског рата, пише о томе: „Светосавље није друго до Православно Хришћанство српског стила и искуства, изражено у богоугодним личностима, првенствено у Светом Сави Немањином. Овај термин „Светосавље“ потекао је у наше време од млађих студената београдског богословског факултета, и већ је ушао у општу употребу код Срба.“[5] Димитрије Најдановић је покушај изградње светосавске идеологије објашњавао жељом да се одговори на савремене изазове, али је указивао и на историјске околности које су овај подухват онемогућиле.[6]

Професор Богословског факултета СПЦ, руски емигрант Теодор Титов, који је 1934. у часопису *Светосавље*, написао програмски чланак на ову тему, забележио је, између осталог, и следеће:

„Свечовечанска Савина идеологија није била никако пансловенски филетизам. Свети Сава је био одушевљени панправославац. […] Више година свог просветитељског рада у Србији провео је у путовањима за Грчку, Свету Земљу, Египат и Бугарску. Главни је циљ ових путовања био чување, снажење и одржавање најближих односа и по могућности чак јединства између различитих помесних православних цркава […] Само и једино светосавље је могло да спасе и очува српско племе за време његовог многовековног ропства, које је дошло као последица косовске катастрофе.“[7]

То значи – светосавље није етнофилетизам, него самосвојни израз свечовечанске суштине хришћанства; због тога је оно очувало Србе као хришћански народ, иако је у време ропства под Турцима постојала опасност његове репаганизације.

Епископ Николај Велимировић у свом предавању „Национализам Светог Саве“, одржаном 1934, истиче да Свети Сава није стварао националну веру – јер је то паганизам – него је створио националну аутокефалну Цркву, која је помогла у очувању

Рапајић је добро приметио да је Доситеј, као први наш ’модерни’ етичар, своје *Совјете здравога разума* објавио три године после објављивања Кантове *Критике чистог ума*, а да није ни знао за ову Кантову књигу. И не само то. У тренутку када Доситеј Богом покушава да одреди морал (у стилу западних етичара који су писали век-два испред њега), Кант већ покушава обрнуто – да моралом одреди Бога (Синђел Јован Рапајић, *За истином*, Београд, 1994, 25–31)“, (Златић 2016, 5).

5 Поповић, http://www.prijateljboziji.com/upload/document/knjige/lat/svetosavlje-kao-filozofija-zivota-arhimandrit-dr-justin-popovic.pdf, приступљено 13.12.2015

6 Најдановић, у свом тексту „Светосавље“, каже: „Десетак година пре рата скован је појам светосавље. Сковала га је група тада млађих, врло обдарених богослова, који су били на путу да свестрано обогате нашу националну, богословску и религиознофилософску мисао, да окриле и продубе црквени живот и да, узнемирени општим беспућем предратних година, пропрте пут до трајних хришћанских основа нашег народног бића и судбине. Призив ових млађих учених богослова завејала је мећава настале светске буре у којој су неки од њих погинули или били поубијани, неки данас таворе под комунистичким јармом у домовини, а неки деле горку судбину избеглиштва са својом браћом. Коб збивања њих је омела да проуче, осветле и продубе суштину и садржину светосавске мисли и дела како су се они оваплоћивали у народном духовном животу, а с времена на време, изражавали и у стваралаштву народне интелигенције која је остала верна души и духу свог народа“ (Најдановић 2003, 438).

7 Титов 2001, 25.

српске самосвести. Такође, он је истакао да је Свети Сава еванђелски национализам свог народа градио на љубави према истини и правди, а не на мржњи према било коме. Свети Сава је помагао свим народима света – где год је могао. Зато Срби никад нису били шовинисти, него они који су умели да воле и разумеју друге. У њиховој народној поезији постоји стих: 'Богом брате, Суљо Циганине!' У Првом светском рату, док су њихови савезници, колонијални господари, избегавали свако дружење са својим 'обојеним' војницима из колонија, Срби су настојали да им се приближе, с њима су се сретали и разговарали као са себи једнакима: „Тај неискључиви и широки дух поште и љубави према свим народима наследио је српски народ од свог светитеља и одржао га је на висини и у части кроз дуге светосавске векове."[8] За ново тумачење лика Светог Саве и његов повратак у културу заинтересовали су се сви који су, уочи Другог светског рата, стали на националне позиције. Године 1934, личношћу Светог Саве позабавио се и Милош Црњански. По Црњанском, повест о Светом Сави спада у конститутивне повести европских народа, каква је у Чешкој прича о Јану Хусу, у Мађарској о круни Светог Стефана, еп о Сиду код Шпанаца, код Француза прича о Јованки Орлеанској. Њен темељ је црквена повест о сину који је одбегао од оца да би пресаздао себе у Христу. Касније, народ ову повест преобликује по своме; свештенство, које је у доба Пећке патријаршије, Црквом заменило државу, даје га на барјаке устаника против Турске. Срби пречани га претварају у сентиментални лик „просветитеља", школског типа.

У 19. веку, сматра Црњански, он постаје „државотворни светац":

„Свети син Немање, и тако треба да га види наше доба пре свега, створитељ је наше државе средњовековне и на његовој руци почива не само голуб хришћанства, него и снага, па и смрт. Ако се некад истицало његово аскетство, међу худим испосницима, данас се може подвући уз ту епоху медитације, његов повратак у сјај државе, његов интелект који државу сматра највишим изразом личног дејствовања. При том животу, он је јахао и на челу војскама и носио мач међу непријатеље."[9]

Пред Други светски рат, када су Слободан Јовановић и Драгиша Васић основали Српски културни клуб као израз потребе за окупљањем Срба у Југославији која се постепено распадала, лик Светог Саве заузео је, нарочито у клупском часопису *Српски глас*, опет видно место, о чему пише Милутин Стијовић:

„На страницама *Српскога гласа* писало се о 'беспућу савремене српске књижевности', која се повела за 'псеудокултуром западних народа'. Пропагирало се враћање традицији и народним коренима. […] 'Вратимо се духу народном. Ми не смемо да постанемо једна позајмљена машинерија или једна било чија репродукција…морамо…што пре постати своји,' стоји у једном непотписаном чланку у четвртом броју *Српског гласа*. Враћање себи јесте враћање светосављу, то је 'корен српске народне душе'. 'Залутали смо у прашуми европских противречности,' писао је архимандрит Јустин. 'Излаз? Вратити се себи. А Србин се враћа себи само ако се враћа светосављу.' […] Оно што је српском народу дало у прошлости духовну и моралну величину 'која га је учинила великим по слави…по херојству…по знању основних ствари' јесте православље, истицало се у текстовима."[10]

У овом контексту, може се разумети и појава Вујићевог читања Светосавља.

8 *Тајна светосавља* 2013, 93.
9 Црњански 2012, 296.
10 Стијовић 2004, 45.

Шта је истинска просвећеност?

Владимир Вујић је један од најснажнијих представника противпросветитељске мисли у нас између два светска рата.[11] Идеологија просветитељства за њега је, у сваком облику, представљала највећи изазов и највећу опасност за човечанство; из тог „змијског легла“ проистекли су и власт технике у капитализму и сурови, атеистички колективизам у комунизму. Али, пошто су плодови просветитељства постали доминантни, онда се мора тражити алтернатива, начин да се човештво обнови истинским просвећивањем. Пре но што се окренуо Светом Сави, као парадигми истинског просветитељства, Владимир Вујић је путеве аутентичног просвећивања нашао у најширој традицији православне духовности. У огледу „Мисли о просвећености“, посвећеном успомени на Свете Кирила и Методија, Вујић истиче да никад као данас није било тако много речи о просвећивању човека, али да, што је израз трагедије модерне културе, никад није било мање истински просвећених. Школе су на све стране, а у Европи тријумфује анимализам најгоре врсте. Главна заблуда је покушај да се знање употреби као моћ, уместо да оно буде основна врлина која се стиче ради служења Богу; када је знање моћ, вели Вујић, „људи су моји противници које треба савладати, природа је онај механички склоп којим треба да владам и којим треба да се користим.“[12] Просвећивање је стицање знања: знања као врлине ради службе Богу или знања као средства за господарењем? Дивљање знања као моћи води, по Вујићу, у лудило и уништење, јер се све претвара у крваву социјалдарвинистичку борбу: „Христос је том кругу неугодни лик; љубав је ’сентименталност’; вучја борба људи работника и шифара бива ублажавана ’социјалним организацијама’ које као ’хумани идеал’ врше ублажавање невоље овде онде.“[13] По Вујићу, то значи да тобожње знање евроамеричке цивилизације није ништа друго до незнање, незнање истинских узрока и услова човековог постојања. Вујић сматра да је дошло време за „обрат вредности“: „Благо ће бити ’незналицама’; а оне који ’знају’ прогутаће њихово знање у облику њихових машина. Христос пред машином може се замислити само са бичем у руци. Са крстом и мачем. Јер из храма просвећивања ваљаће истеривати трговце...“[14]

Најбољи духови Европе већ виде рађање новог просветитељства, оног под знаком Достојевског, утемељеног на Христу; оно ће из храма просвећености истерати све трговце, тврди Вујић.

11 Пјер-Андре Тагијеф истиче четири основне противпросветитељске идеје: свет у коме живимо налази се у процесу декаденције; декаденција значи губитак узвишених норми и непорецивих вредности, што значи урушавање свих ауторитета; расправа о апсолутним истинама је кључни проблем, јер су те истине самоочевидне и изнад сваке расправе – то води дубљем погоршању стања у друштву; пропадање је незаустављиво, и води тријумфу анархије. Микел Торуп каже: „Контрапросветитељство се дефинише као систем мишљења оних који основни узрок зала њиховог доба виде у просветитељству. Та зла се виде као последица која нужно следи из просветитељског начина мишљења, а нарочито из наводног атеизма. Контрапросветитељство се стога ставља у снажну и отворену опозицију према вредностима за које се тврди да су просветитељске, а после 1789. схватају Француску револуцију и насилни режим као директну и нужну последицу просветитељства“ (Торуп 2013, 25).

12 Вујић 2013, 208.

13 *Исто*, 209.

14 *Исто.*

„Светосавственост и доситејевштина“ или повратак аутентичном лику Светог Саве

Године 1934, у другом броју часописа *Светосавље*, Владимир Вујић је објавио један од најутицајнијих предратних текстова о личности и делу првог српског архиепископа. Утицајност овог огледа може се пратити преко идеје које су из њега преузете у текстовима јеромонаха Јована Рапајића, Милутина Деврње и митрополита Амфилохија Радовића, о српској култури као периоду између два бекства – Растка Немањића у манастир и Доситеја Обрадовића из манастира. Очито, Вујићев оглед, настао на основу његове беседе одржане у реалци у Београду, био је програмски, и имао је за циљ да понуди другачији поглед на Светог Саву, који је, у то време нарочито, био доживљаван све више као личност школског учитеља и државника, а све мање као личност подвижника и светог.[15] Текст је био квинтесенција његових дотадашњих размишљања на тему псеудоморфоза лика Светог Саве.[16]

15 Милутин Деврња, уредник *Хришћанске мисли*, бави се тим и таквим схватањем у свом огледу „За истинско схватање личности Светог Саве“: „Све се више код нас одомаћује једно схватање о св. Сави, реално, утилитаристичко, научно, академско, које иде за тим да Саву Српског фиксира као фреску, виртуозно дану, са највишим квалитетима, али прашњиву, стару и оштећену. То схватање широкогрудо проглашава Саву као генијалног државника, политичара и организатора, као првог народног просветитеља и књижевника, али заобилази око оних најосновнијих импулса који су Саву чинили свестрано делотворним. Наиме, све се мање говори о Сави монаху као о личности која је у првом реду била велики Божји човек, велика религијска и морална личност. Када се и нагласи црквеност Савина, онда то само утолико уколико је то у вези са његовим организаторским црквеним радом и причањима биографа о Савину бекству у Св. гору. Тако се неприметно Сава светитељ, жив и увек међу нама присутан, потискивао и уступао место Сави државотворцу и просветитељу (у смислу осамнаестовековног и деветнаестовековног просветитељства) који је све више престајао да живи у нама и повлачио се у музеј, да тамо као крупна народна историјска вредност заузме почасно место. Када понеко и покуша да прикаже Саву као светитеља у првом реду, онда се то чини стидљиво, са пуно обзира, у страху да се не испадне ненаучан, необјективан, и, најзад, у страху од оне многобројне ситне интелектуалне наше господе која у својој надувености имагинарне научне педантерије и цепидлачења не може од безброј дрвета да види шуму. Понекад, када се дубље задре у проблем Саве Српскога, избије спонтана тежња да се Сава покаже онаквим какав је у ствари био, али тада понестане даха и слободе па се и оно мало распламтела жара погаси и спепели. И тако се наочиглед свију нас у ово задње доба вршила једна срамна лагарија о Сави Немањићу. И готово се успело да се она жива, снажна легендарна личност Савина, којом је била ношена судбина једнога народа за читавих седам векова, и са којом је народ до дана данашњега живео у једном присном континуитету, као река са извором, учини једном страном, непојмљивом и далеком историјском величином, можда мало већом од других наших историјских величина, која данас за нас представља само једну светлу успомену. У име народног просвећивања, одузевши народу слатки мит и дубоку легенду о св. Сави – као да народ у овоземаљском самоизједању може без тога да постоји – односећи се према Савиним биографијама као према занимљивим, наивним и сликовитим причама, наша наука је целу и животну личност првога српскога просветитеља испарчала и тако искасапљену развејала – као Турци Савин пепео – у народ, да тамо живи последњим рефлективним трзајима делова одвојених од свога средишта“ (Деврња 2007, 13–14). Приказујући књигу Станоја Станојевића о Светом Сави, Деврња оштро напада његову реконструкцију Савиног историјског лика, по којој се живот првог српског архиепископа уобличио у две фазе: прва је занесењачка, романтично-сентиментална, а друга државотворна и државничка. По Станојевићу, Немања је на Светој Гори упућивао Светог Саву у државничке послове и припремао га малтене за свог наследника. Станојевић уопште није могао да схвати православну аскезу којој је Сава био одан од младости, па се у његовој књизи нашла и крајње банална реченица: „Претераним постом у младим годинама Св. Сава је упропастио свој стомак“ (*Тајна светосавља*,

Вујић подсећа читаоце да је, пре око седам векова, Свети Сава спремао своје последње путовање у Палестину, после кога ће се у Србију вратити својим моштима, јер ће у Бугарској преминути. То је било, ако се рачуна његов бег из Раса на Атос, његово четврто напуштање отаџбине зарад стицања вечности. Тако се затворио круг живота вођеног жељу за вечним и непролазним. По Вујићу, живот Савин свагда је био разапет између два царства – овдашњег и тамошњег, пролазног и вечног. Његово монаховање и настојање да на чврсте темеље постави земаљску отаџбину смењују се. Вујић сматра да је Савина права отаџбина била свет непролазних вредности, а једина искрена жеља молитвено тиховање. Па, ипак, како каже Вујић, морало се враћати и на „то земљиште, родно, несрећно, у порођајним боловима, у припремама за будућу историју“.[17] Драма Савиног живота сва је у тим бекствима и враћањима:

„Вечно једно питање растрзавања и разапињања између два царства. Два царства која је народ поставио, у своме песништву, и пред несрећног Лазара. Два царства између којих је и први архиепископ наш био разапињан стално, бежећи и

62). Деврња се осврће и на писање Савића Марковића Штедимлије, о Светом Сави као пуком политичару: „Једном речју – г. Штедимлија тврди: Сава је само снажна државничка фигура, генијални дипломата и политичар; са правим хришћанством он нема везе; оснивање самосталне, националне православне цркве у немањићкој држави само је средство за остварење државних циљева; светитељство Савино је илузорно, црквеност умишљена. Са свим овим он није имао везе и покушаји да се личност Савина схвати и објасни са црквеног становишта јалов су посао, нема никаквог смисла ни позитивне вредности и, на крају, такво схватање је лаж и мистификација. /.../ Већ два века се кроз све наше уџбенике, научне, позитивне, провлачи плански, поступно и латентно та тежња да се св. Сави одузме ореол светитеља, да се он помери са црквеног терена, да се раскалуђери највећи православни монах на Балкану. Време је да се данас ова тежња сагледа и да се овој безочној, безобзирној фалсификацији стане на пут. Бекство Савино у Св. гору било је одиста најсудбоноснији догађај за читаве историјске епохе балканских народа, а понаособ Србије (тачна констатација г. Штедимлије), али не зато што су у мотиве за то бекство били уткани рачунски планови једне похлепе за влашћу, већ зато што је Сава дао превагу једној реалности – духовној, која је за историју балканских народа имала првенствени значај. Насупрот тврђењу г. Штедимлије о ефемерности и безначајности ове вредности за данашњицу, реалност духовна и религиозна којом је Сава живео јесте прва и последња вредност коју су балкански народи и јуче и данас имали и имају у првом плану“ (Деврња 2007, 19, 21).

16 Вујић се и пре овог текста борио против онога што је сматрао злоупотребом лика Светог Саве. У *Народној одбрани* фебруара 1932, Владимир Вујић објавио је белешку „Свети Сава и миротворство“ у којој је устао против злоупотребе лика Светог Саве у пропаганди помодног пацифизма. Наиме, жене из београдске „Лиге за мир“, којима Вујић никако није оспоравао искрену, мајчинску бригу за мир у свету, почеле су, у оквиру своје пропаганде, да се позивају на Светог Саву. Вујић се упитао: „Како је дошло до тога да витез државног православља, Растко – Сава, син Немање, одједном буде, на одиста волшебан начин, доведен у везу прошле године са Стреземаном, ове године са Масариком и догодине може бити са Бријаном?“ (Вујић 1932, 114). Основна заблуда је у покушају да се Свети Сава повеже са једним, механички сазданим и механички одржаваним, међународним покретом, који нема никакве везе са делом првог српског архиепископа, који, по Вујићу, јесте мирио браћу и дизао храмове, али је „железном руком стварао независну православну цркву“ (*Исто*, 115). Сав његов живот био је прожет религиозним духом, и он је, пре свега, носио Бога у души, а све остало је проистицало из тога. Данашњи миротворачки покрет заснива се на пуком материјализму, са жељом да се људима обезбеди добар „стандард“. Све ће, мисли савремени човек, бити добро и срећно ако тело буде добро и срећно. Но, наравно, то нема никакве везе са Светим Савом, који је, увек и свагда, био „витез духа“. Међународно миротворство, ако је искрено, заслужује поштовање, али оно нема духовне темеље на којима почива дело српског хероја у култури.

17 Вујић 2013, 192.

враћајући се, приближујући се и удаљавајући се, борећи се непрекидно. 'Чрнствовање' његово и организовање његово 'мира сего' наизменце запремају његов живот. Духом, он је био стални гост трпезе духовне и духом био је увек уз оне који се у мучању моле и свето дело творе својим живовањем. Када је полазио на пут пре седам столећа, хтео је још једном бити 'самовидац светих дела'. Уморан од овосветског још једном је хтео 'са оне стране', још једном да осети сведочанства о правом животу подвижничком. Домовина је његова, права, духовна, била тамо, у оном куту земље где се светост практикује, са сваким човеком који Јеванђеље претвара у стварни живот. Овде, 'са ове стране' колико и колико трудне работе у многометежном животу 'племена Симеоновог', још у основи нехришћанског."[18]

Подсећајући на Теодосијеву реч о младалачком опредељењу Савином за „десни пут", Вујић истиче да је српски архиепископ целог века ишао њиме, изнад обмана овога света, остајући монах и док се бавио земним пословима. Леви пут, пут овога света, изабрао је Доситеј Обрадовић. Зато су Савино и Доситејево бекство два велика симбола наше културе, симболи пута десног и пута левог. Леви пут значи тражење светлости од човека и чула, а пут десни значи тражење светлости од Бога на путу смерности и осећања својих недостатака. Бекство Растково у манастир је опредељење за христоликост и обилну вишњу светлост; Доситејево бекство из манастира је опредељење за рационалистички хуманизам и жижак људског разума:

„Просветитељима зову Саву и Доситеја: но први је просветитељ кроз светост живљења, други кроз стицање рационалних знања, – први је оснивач хришћанске наше православне културе, други је почетни лик 'ослободилачког' просвећења; први је ударио темеље народној култури, други је симбол прелома са њом и зачетник лажне цивилизоване навлаке духовне која се почела утемељењем 'грађанства' нашег, а која се завршава данас његовим распадањем."[19]

Основа првог просветитељства, Савиног, јесте светост; основа другог, Доситејевог, јесте одбацивање духовне дисциплине и уздање у себе и своје моћи. Док Растко постаје Сава, и остаје то што је постао, Доситеј се поново окреће Димитрију. Доситејев долазак у Србију, сматра Вујић, није исто што и Савини повраци; јер, док је Доситеј забљеснут сјајем спољашње западне цивилизације, коју жели да накалеми свом народу, Сава за циљ има спасење душа свог народа, а враћа се увек сећајући се своје истинске отаџбине, Свете Горе, носећи им светлост која није од овога света. Знајући да је тако, каже Вујић, немамо потребе да верујемо савременим, рационалистичким претумачивањима личности и дела Савиног. Они који не знају тајну светости, који покушавају да Саву увуку „у мравињак, у царство зоолошко", по Вујићу се у ствари стиде правог лика његовог. За њих је он и властољубац који, не задобивши световну, стреми црквеној власти, и дипломата и вешт политичар – једном речју, све је, само није свети. За такве тумаче светост је феномен психопатологије, сматра Вујић. Пошто рационалисти мисле да Еванђеље није истина, онда и Савино еванђељско стремљење ка вечности не може бити истина. Вујић, са своје стране, сматра да је његову оријентацију најбоље описао Теодосије, када је указивао на Савину тугу приликом напуштања Свете Горе пошто је, вођен пословима отаџбине, уздисао са молитвеним тиховањем од кога се одваја. Карејска испосница, као место тиховања, жижа је Савиног живота. То се увек и свагда превиђа, чему је разлог неодоситејевско схватање света, за које је знање само рационално.

18 *Исто.*
19 *Исто*, 193.

Поред „доситејевског“, Вујић сматра да постоји и „његошевско“ поимање дела Немањиног сина, који га поистовећује са „револуционарним национализмом“ 19. века. Уместо просветитељске књиге, њему у десницу стављају ослободилачки мач. И једно и друго схватање нас удаљавају од његовог истинског значења у нашој историји и култури, стављајући га у Прокрустову постељу ограничених схватања савременика. Он, каже Вујић, у схватањима савременика, може бити или национални борац или педагог савременог школства – само не светац. За наследнике Доситеја Обрадовића, православље је просветитељство, а за следбенике визије творца *Горског вијенца*, оно је српство. Истинско православље је пут Христа и светих отаца, али, смештено између два псеудоморфичка схватања, оно остаје, по Вујићу, „несхваћено и неизграђивано“.

Сава није био оклопљени витез, нити здраворазумски учитељ, него, како каже Вујић, онај који је дошао из аутентичног света Божанске светлости. Његова улога је била да вером огради свој народ, који је био у превирању, угрожен од латинства и богумилства, изложен туђим апетитима и лажним тумачењима смисла његове историје.

Вујић овако описује Савине задатке:

„Борити се против ’људских незнања’ и утврђивати веру праву. Дићи високо чисти тип монаштва, праве војске Христове, ’капишта’ и идоле порушити и цркве Христове поставити; у навали са Запада утврдити праву веру, у несигурностима са Истока осигурати самосталност цркве и независност њену да кроз њу, самосталну и независну, истинити дух вере веје и просветљава истином о царству небеском; у паганској мешавини и јересима огрезлу земљу ставити на чврсто тле да ’Бога позна и преласти идолских се избави’, истинитим крштењем и учењем о правом покајању. Манастири, средишта истине, дигоше се, цркве се подигоше, укрепише; украси се земља ’благоверјем’; ’где не достиже цркве сатворити, ту крст постави, да се на сваком месту име Божје прославља’; поља, удоља и брда понеше на себи домове и знаке Христа Спаситеља; сваки долазак Савин значио је испуњавање земље милошћу Божјом и благодаћу која се блистала; створио је монахе ’по образу ангелском’, оживотворио их, уредио и стално их стварао поучавајући их. Водиља рада је уподобљавање Христу, разношење пламена, утврђивање на свету овом поретка духовног ради света онога. Разношење пламена, силно и неуморно, вођено Савом Светогорцем, који је Србима ’створио пут пространа и велик ка Светој гори’; Савом коме је Света гора била права домовина. Разношење пламена, моћног и великог: нису ли према њему ситне све зрикаве светиљчице рационалиста који тим слабим и лелујавим направама људских руку хоће да ’осветле’ онај пламен вере праве? Одиста велик је то труд био, голема работа, посао који гута дане и ноћи и троши тело. Сваки долазак његов вођен је том мисијом духа вере; сваки одлазак његов повратак је правој отаџбини, Оцу јединoм и миру и светлости. У Свету гору, својој драгој Карејској; у свете земље, тлу Његовом, тлу подвижника правих, извору за напајање, источнику снаге и ревновања, јер се ваљало враћати ради *душа* саплеменика његових.“[20]

Због свега тога, Савина визија вечног света, коме није био познат ни рационализам, ни национализам, нема везе са Доситејевим деизмом. Она није и не може бити Његошев полупагански хероизам, који Вујић назива „комликованом визијом светова које је ужегао Неимар вечни, а у коју се доспева после испуњеног кодекса племенског хероизма, крвљу и бојевима, главама посеченим, борбама у којима у крв тону вере које буду слабије и горе, а не потону оне које су боље“.[21] Његошевска вечност није Савино Царство Небеско, него свет вечног сећања захвалних потомака, свет ума и маште,

20 *Исто*, 197.
21 *Исто*, 198.

„весело царство поезије“. Савин аскетизам није херојски, него духовни: то су сузе, молитва и пост, а не ратничко кликтање. Вујић сматра да је визија његошевског православља у оштром сукобу са православљем светосавским, јер, у тој епици –
„најслађе душевно пиће је јунаштво; довек живи ко погине храбро и остане вечне помрчине вечна зубља; треба служити части и имену, ударати за крст, за образ јуначки; олтар прави је на крвавом камену; кукавице се распу у прах и нема их, душе умрлих јунака веселе се, витлајући небом, као чете германске у Валхали, својој слави и помену на земљи. Та срж једног гледишта на свет није царство небеско које ће чисти срцем и кротки видети, нити је то визија Саве ’по подобију ангелскоме живети’. То Његошем (држаотворним и просвећеним једном врстом поетског деизма) уобличено херојско национално револуционарство, то специфично динарско православље, то ’удри и убиј у име Христа за крст часни и слободу златну’, то поистовећивање цркве и националне државе, ушло је у живот Савом основане цркве касније, у фаталном поретку ствари у нашој историји. Са њим је и Сава изгубио лик свој аскете и примио лик ратника.“[22]

Вујић сматра да спајање рационалистичког деизма са примитивним херојским осећањем света наших племенских људи може имати нихилистичке последице по саму срж хришћанске вере. Преображај изворног светосавског духа се збио у доба Пећке патријашије под Турцима, када је она постала својеврсна дефиниција обима српских националних аспирација, да би се, у доба ослобађања Срба у 19. веку, овако схваћена вера спојила с карбонарским либерализмом, антропоцентричним и атеистичким. Његошево религиозно осећање је више естетика епске преопширности, у коме има окултне философије и езотеријског пантеизма, о чему је, у свом огледу „Један поглед на Његошево мислилаштво“ писала Ксенија Атанасијевић. Кроз његошевску призму херојске нарцисоидности наспрам кротости, Свети Сава је постао национални борац са мачем, вођа и државник, убица Стреза.[23]

Доситејевско („панонско“) и његошевско („динарско“) православље нису само застрањење са пута Светог Саве, него и губитак осећања за изворно православно предање. Зато данас Црква мора да се ослободи и просветитељства и уског национализма, враћајући се изворним вредностима светосавског исихазма.

Доситејевско читање Светог Саве претворило га је у „човека добре воље“, попут Аристида Бријана или Томаша Масарика. На сликама га, све чешће, представљају са отвореном књигом у којој пише, баналним речима Змајевим, „Знање је светлост, знање је моћ“.

По Вујићу, из хришћанске перспективе „људи добре воље“ су људи који су „у вољи Божјој“, у складу са песмом анђела у Витлејему на Божић (Лк. 2,14). Савина доброта потиче из његовог пребивања у вољи Божјој. Без творења воље Божје, нема трајних успеха, сматра Вујић. Одстрањивање Бога из историје је радикални антропоцентризам, и уздање у сопствени сићушни разум. Самопороглашени „људи добре воље“ настоје да, својим сопственим силама, изграде мир на земљи и универзално људско царство, али им се подухвати, стално, руше у прах и пепео. Јер, по Вујићу, без небеског Очинства на земљи братства нема и не може га бити. Као што је вера без добрих дела мртва, тако су и мртва дела без вере. У том смислу, и сасвим у складу с

22 *Исто*, 198–199.

23 Вујићева критика Његошеве религиозности заснована је, као што видимо, на закључцима Ксеније Атанасијевић, која је у већ поменутом огледу „Један поглед на Његошево мислилаштво“ (Атанасијевић 2006, 17–26) истакла да се Његошева мистика темељи на езотеријско-гностичким доктринама, а не на православном хришћанству, што је Вујића, као „ревнитеља ортодоксије“ свакако навело да буде оштар према духовности владике Рада.

противпросветитељском традицијом, читава историја је, по Вујићу, историја богоодступништва и пресецање везе са Вишњим.

Тако је са схватањем знања као светлости и знања као моћи: Свети Сава би се с њим сложио под условом да је то знање божанско просветљење, а не пламичак људског разума који стреми да подвласти ближње (светоотачка је изрека: „Није знање светлост, него је светлост знање“). Доситејевско поверење у знање овога света је самосвест класе која се рађа и почиње да побеђује, „панонско, грађанско разметање и прикривени апетити сталежа који познаје и осећа себе јачим – то је лажни смисао таблица о знању као светлости и као моћи“.[24]

Савино просветитељство је, по Вујићу, почивало на његовом светитељству. Док народ то схвата, интелигенција ову духовну истину разуме само делимично, па је задатак Цркве да споји оно што је раздвојено. Јер, прошло је доба спајања крста и оружја, као и доба рационализма. Повратак Сави Светитељу је повратак битијној светлости вечности.

Свој оглед Вујић завршава молитвеним обраћањем Теодосија Сави и Симеону.

О Светом Сави као педагогу

После свог програмског текста, „Повратак Сави Светитељу“, Владимир Вујић у часопису *Учитељ* објављује краћи оглед „Педагогија Светог Саве“, у коме ће се бавити само педагошким радом првог српског архиепископа (по Вујићу, „ако се израз ’педагогија’ узме у смислу, најширем, васпитавања и образовања, а не као технички модерни израз за једну научну дисциплину“).[25] Вујић сматра да свака педагогија почива на извесним „метафизичким“ претпоставкама. Педагогов поглед на свет има пресудног уплива на његову просветну праксу, јер, како он каже, „образовати – то значи давати образ, облик, лик човечији; и увек је ту питање: ’а по коме подобију?’“[26]

Вујић сматра да се Свети Сава не може узимати као педагошки симбол лаицизиране школе, чија је метафизичка основа претумачена у доситејевском кључу. То што се слика Савина находи у учиниоцима плод је неспоразума: „Јер велики ликови често имају судбину да, кроз времена и времена, примају на се као неке наслаге идеја, мишљења, веровања и појединих епоха, и да, кроз касније епохе и идеологије сагледаване, као нови симбол, мењају свој пра-лик, да се у њих као у симболички лик уливају друге садржине које више за тај духовни сасуд нису.“[27] Зато се данас, сматра Вујић, и поставља питање о томе ко је заиста Свети Сава: књига или мач, реч Бога или пуке људске политике и школе данашњег типа. Зато је потребно извршити чишћење потоњих културно-идеолошких наслага да би се дошло до аутентичне иконичности Светог Саве.

Вујић поново варира своју тему, о два бекства (Растковом у манастир и Доситејевом из манастира) као о међашима наше духовне историје. Сава и Доситеј су непомирљиви по својим симболичким потенцијалима, по светлости пројектованој из Царства небеског и светлости земној. Јер, пита се Вујић, „како би Сава чија је врховна мисао била ’по подобију ангелском живети’, могао бити велики симбол рационалистичке модерне школске просвете у којој је човек истиснуо Бога, критика разума предање, охолост светост?“[28]

24 Вујић 2013, 202.
25 *Тајна светосавља* 199.
26 *Исто*, 200.
27 *Исто.*
28 *Исто*, 202.

По духовној снази показаној на Балкану, Вујић Савина бекства у монашку самоћу и повратке у свет ради делања пореди са оним за шта су били кадри апостол Павле и Климент Охридски. Такав какав је био, Сава је деловао на људе не толико влашћу, колико молитвеним примером.

Из његове хришћанске, аскетске метафизике произилазила је и његова „педагогија“. Циљ хришћанског васпитања је светост, уподобљавање недосежном лику Христа, „најнормалнијег човека“. Вујић сматра да само такав, очишћен од наноса туђих идеологија, лик Светог Саве може постати заметак обновљене педагогије и народне културе.

У светосавској години

Када је 1935. прослављана седамстогодишњица упокојења Светог Саве (А Српска црква је ту годину прогласила светосавском), Владимир Вујић је у *Правди* објавио текст „Књижевност и проблем Светог Саве“, поводом антологије Уроша Џонића, *Свети Сава у народним и уметничким песмама*, у издању „Друштва Светог Сава“, и књиге Станоја Станојевића о Светом Сави.

Вујић каже да се живи у времену збуњености и пометње, и да је тешко рећи да ли би се Свети Сава радовао због тога што га уџбеници називају првим српским књижевником. Међутим, његов лик је веома захвалан за књижевну обраду, па је, по Вујићу, Џонићев подухват правовремен; једина му је мана што је у своју читанку стављао, поред вредних стихова, „уметничке“ творевине горе од минорних. Вујића нарочито занима историја химне која се пева Светом Сави: „Занимљива је чувена ’Светосавска химна’ са свима својим нађеним вариацијама. Ништа није поучније од тих вариација […] које почињу са химном пастиру и свецу Сави, који ’треба да покријет голуждрави глави’ па све до последњег лика Саве који је ’цркве и школа главе’ и у којој се тражи ’Појте му, Југ`словени, песму и утројте!’. За тако звани дух времена ово је више него поучително!“[29] Што се тиче књиге Станоја Станојевића, Вујић истиче да је лик Светог Саве занимљив не само за књижевност, него и за историју. Његова личност и дело су одличан повод за прављење историјско-психолошког портрета. Нажалост, иако је Станојевић написао стилски довршену и писмену књигу, у њој није дат аутентични, православни Свети Сава; дошло се чак и до баналности да се тврди да је он био „побожан“, а није био „биготан“.

Свети Сава и савременост

У часопису *Преглед Цркве Епархије жичке*, Вујић је почетком 1939. године објавио текст „Три велике лекције Светог Саве“, указујући на оно што је, по његовом мишљењу, код првог српског архиепископа актуелно и данас.

Прво и основно је себе препородити и преобразити духовним животом, па тек се онда окренути другима, сматра Вујић. Где год је био, Сава је имао испосницу у коју је могао да се повуче, да би упражњавао „духовну хигијену“.

Време у коме је живео било је хаотично: Запад је био у наступању, латинска власт је била успостављена у Цариграду и на Светој Гори, духовно стање Срба било је трагично. Да би поставио темељ за опстанак свог народа, Сава је, савладавши самога себе, политичкој независности морао дати духовну вертикалу, а то је значило самосталну Цркву, независну од, како каже Вујић, „офанзивног Запада и раслабљеног Истока“. И Црква је чувала народ онда кад није било државе. Оно што, половином 20.

29 Вујић 1935, 8.

века, покушавају Немачка и Енглеска, са стварањем „националног хришћанства“, Сава је дао Србима још у 13. веку (ову идеју преузео је Вујић од владике Николаја Велимировића, из његовог огледа „Национализам Светог Саве“). То је, по Вујићу, друга лекција која се од Немањића може научити. Поред личне, потребна је и национална духовна самосталност.

Трећа лекција је „припитомљавање“ свог народа, уношење хришћанске филантропије у национални живот. Без тога, лична и народна самосталност постају основа за шовинизам и борбу за моћ.

Свети Сава и Југославија уочи рата

У *Времену*, по Савиндану 1940, док је у Европи већ беснео Други светски рат, Владимир Вујић је објавио текст „Дело Светог Саве“, који је требало да делује као својеврсно охрабрење Србима у Југославији, чији је међународни положај постајао све незавидниј. Вујић подсећа читаоце да је положај Срба у 13. веку био очајан. Били су опкољени са свих страна – римокатолицизам у налету, Исток у расулу, латинске банде пљачкају Свету Гору, Цариградска патријаршија избегла у Никеју. Срби у то доба не могу да се ослоне на Исток, док на Западу нема милости. Запад се агресивно шири под изговором цивилизовања инфериорних; у брдима српских земаља царује богумилска јерес; грчко монаштво се све више изрођава… Стоји само Хиландар. Вујић овако описује задатке који су стајали пред Србима: „Отети се испод раслабљеног Истока, одупрети се силовитом Западу, утврдити веру праву у земљи, добити своје епископе и своју монашку војску, ставити на ноге сопствену просвећеност сопственим средствима, изван љубазних понуда са стране, једном речи поставити сопствено култивисање на самосталну основу.“[30] Такве, гигантске задатке могао је да решава само неко ко је имао генијалан увид у стање Срба на Балкану, огромну веру у Бога, организаторско-мисионарске способности и љубав према свом народу, која се изражавала у спремности на жртву. Тај неко је умео да одоли и негативним призорима монашког живота, за разлику од Доситеја Обрадовића, који се својевремено спотакао и пао пред саблазнима. Овај херојски посао подизања Срба и њиховог трајног увођења у историју обавио је, по Вујићу, управо Свети Сава, чијем се аутентичном лику свагда треба враћати као надахнитељу.[31]

30 Вујић 1940а, 13.

31 У истом броју *Времена*, Вујић је објавио текст „О мењању лика Св. Саве“, у коме се опет позабавио својом омиљеном темом – псеудоморфизацијом лика и дела првог српског архиепископа. У тексту, Вујић истиче да је Светом Сави на различите начине приступано у разним епохама. У првој фази, када су Српска црква, држава и народ били једно, Свети Сава је био општи узор и руководио начело; у доба Пећке патријаршије, његова личност се оживотворава као својеврсни стег „духовне државности“ и духовног јединства Срба, при чему спаљивање његових моштију буди духовни отпор; после тога, у 18. веку, међу „пречанима“, Сава постаје „барокни“ лик, школски заштитник и просветитељ на начин на који је то схватала либерална буржоазија. Док је с оне стране Саве и Дунава он хуманистички просветитељ-покровитељ лаицистичке школе, он је у крајевима који се боре за слободу од Турака и школски патрон и национални борац. Што се данашњице тиче, Вујић вели да је Сава за појединце „лик толеранције и слободне мисли, носи девизу: брат је мио које вере био, при чему се заборавило да ова пословица има, данас никада ненаглашени, други део, допуну, која гласи: ’ако братски чини и поступа!’“ (Вујић, 1940б, 13). Због тога је неопходно вратити се интегралном лику Светог Саве, у дане који су нарочито осетљиви по Србе, јер је то једини начин за очување духовне самосталности. У том смислу, наша пуна снага је немогућа без Цркве, тврди Вујић.

Свети Сава под окупацијом

Као један од учесника Недићеве колаборације, Владимир Вујић је прихватио идеологију „Нове Србије“, која је некако требало да се уклопи у немачки Нови поредак. И ту се није могло без Светог Саве. У својој књизи *Српска култура под окупацијом*, Бојан Ђорђевић истиче:

„Треба истаћи да Немци нису имали ништа против инсистирања на светосављу, већ су дозвољавали прославе и приредбе на тај дан, а све у духу национализма као владајуће идеологије новога поретка. Но, без обзира на све политичке и идеолошке импликације, мора се истаћи да је неговање и очување светосавске традиције у крајњој линији снажило дух српског народа и његове омладине и омогућило очување основних духовних вредности.“[32]

Истицало се да је основа светосавља јединство Цркве, државе и народа, а министар просвете Велибор Јонић је писао о Светом Сави као творцу српског национализма. Године 1942, Вујић је, поред Јонића, говорио на прослави Савиндана на Коларчевом народном универзитету, у присуству Милана Недића и немачког представника Харалда Турнера.

Године 1943, Владимир Вујић је одржао предавање о Светом Сави у Заводу за принудно преваспитавање омладине у Смедеревској Паланци, истичући да је Свети Сава вечни некрунисани вођа српског народа, који је поставио трајне оријентире његовог историјског постојања. Он је био први свесни српски националиста, а, због своје тежње ка друштвеној правди, и својеврсни „протосоцијалиста“: „То што је Сава утемељио и учинио да буде српска основа може се рећи са две речи. Сава је утемељио велико народољубље, осећање припадности српској националној заједници и начело правдољубља.“[33]

Уместо закључка

Владимир Вујић, један од најзначајних српских мислилаца и књижевних критичара између два светска рата, имао је, као што смо видели, значајну улогу у уобличавању идеологије светосавља као, по Николају Велимировићу, „православља српског стила и искуства“. Користећи се појмом „псеудоморфозе“, који је преузео из филозофије Освалда Шпенглера, Вујић је настојао да лик Светог Саве ослободи потоњих „наслојавања“, попут епског и просветитељско-рационалистичког, сматрајући да она искривљују аутентични лик Савин као лик подвижника и молитвеника светогорског типа, који се у Србију враћао пре свега да би је утемељио у правој вери. Идеја о два бекства која дефинишу историју српске културе (Растка у манастир и Доситеја из манастира) имала је касније значајног уплива и на друге српске хришћанске мислиоце који су се бавили ликом и делом Светог Саве, све до данас.

Литература

Атанасијевић, К. (2006): *Српски мислиоци*. Београд: Плато.

Вујић, В. (1932): „Свети Сава и миротворство“. у: *Народна одбрана*, Год. VII, бр. 8, 114.

32 Ђорђевић 2008, 15.

33 Ђурић, Суботић 2007, 351.

Вујић, В. (1935): „Књижевност и проблем Светог Саве“. у: *Правда*, 26. јануар, 8.
Вујић, В. (1940а): „Дело Светог Саве“. у: *Време*, 28. јануар, 13.
Вујић, В. (1940б): „О мењању лика Св. Саве“. у: *Време*, 28. јануар, 13.
Вујић, В. (2013): *Од Шпенглера до Светог Саве*. Београд: Жагор.
Деврња, М. П. (2007): *Земља преварена*. Београд: Задужбина Светог манастира Хиландара.
Димитријевић, В. (2014): *Прећутана културна историја Срба*. Београд: Catena mundi.
Ђорђевић, Б. (2008): *Српска култура под окупацијом*. Београд: Службени гласник. Ђурић, Ж., Суботић, Д. (2007): *Личности српске деснице 20. века*. књига трећа, Београд: Институт за политичке студије.
Златић, Б. (2016): „Мисија Цркве у време апостасије“. у: *Збиља*, год. XXVI, бр. 317–318–319, 5.
Најдановић, Д. (2003): *Философија историје И. Х. Фихтеа и други списи*. Београд: Јасен, Фонд истине о Србима.
Пијановић, П. (2012): *Српски културни круг*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
Поповић, Ј. (приступљено 13. 12. 2015) *Светосавље као философија живота*, http://www.prijateljboziji.com/upload/document/knjige/lat/svetosavlje-kao-filozofija-zivota-arhimandrit-dr-justin-popovic.pdf
Српски биографски речник, В–Г (2006): Нови Сад: Матица српска.
Стијовић, М. (2004): *Српски глас*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Станојевића.
Тајна светосавља. Непознати поглед на личност Светог Саве. приредио Обрадовић Бошко (2013), Београд: Catena Mundi .
Титов, Т. (2001): „Светосавље“. у: *Двери српске*, бр. 10, 25.
Торуп, М. (2013): *Перверзија разума*. Београд: Албатрос плус.
Црњански, М. (2012): *О национализму и српском становишту*. Београд: Двери српске, Catena Mundi.

Vladimir Dimitrijević

THE ROLE OF VLADIMIR VUJIC IN SHAPING THE IDEOLOGY OF SAINT SAVA'S VISION OF ORTHODOXY

Vladimir Vujić (1886, Belgrade – 1951, Rio de Janeiro), co-author (with Prvoš Slankamenac) of the vitalist and pragmatist manifesto "Novi humanizam" *("New Humanism")* and author of "Sputana i oslobođena misao" ("*Thought Held Captive and Liberated*"), was the Serbian philosophical writer, translator and literary critic. Taught mathematics by Mihailo Petrović – Alas and philosophy by Božidar Knežević, Vujić evolved from adhering to the ideas of Henri Bergson and William James, through acceptance of Oswald Spengler's historiography, to embracing the Christian thought and ideology of "Saint-Savaism" as, according to Nikolaj Velimirović, "the Orthodoxy of Serbian style and experience". For a long time, he held the view of South Slavic messianism, believing in Spengler's idea of the near "decline of the West" and the millennium ensuing from the triumph of the "Christianity of Dostoevsky". In this essay, author deals with Vladimir Vujić's influences in formative days of "Saint-Savaism" ideology, especially in his work "Back to Sava as a Saint".